

O meste

Už v sedemdesiatych rokoch minulého storočia upozorňoval Norberg-Schultz na krízu architektúry a rozpad urbanistickej štruktúry. Mestská sieť je dnes „otvorená“. Je narušená kontinuita mestských „stien“ a poškodená súvislosť mestských priestorov. Výsledkom „súčasného“ urbanizmu je rozptýlený súbor jednotiek. Uzly, cesty a oblasti strácajú identitu a nie je ľahké predstaviť si obraz mesta ako celku. Nové štruktúry obvykle neponúkajú nijaký zážitok miesta. Stratil sa jasný vzťah medzi figúrou a pozadím; kontinuita krajiny je narušená. Charakter dnešného prostredia sa obvykle vyznačuje jednotvárnosťou a neprívetivosťou. Chýbajú mestské ohniská ako miesta spoločenského života, chýbajú budovy ako významuplné súčasť mesta. Väčšina moderných stavieb existuje v akomsi „nikde“. Nemajú vzťah ku krajine, ani ku koherentnému mestskému celku. Žijú svoj abstraktný život v akomsi matematicko-technologickom priestore, kde ťažko rozlíšiť medzi hore a dole. S rovnakým pocitom, že sme „nikde“, sa stretávame i v interiéroch týchto stavieb (Norberg-Schultz, 1994).

Ako sme k tejto situácii dospeli? Okolo r. 1930 sa plánovanie miest podstatne zmenilo. Ovplyvnili ho humanisticko-sociálne tendencie spoločnosti i nové medicínske poznatky z prelomu 19. a 20. storočia, ktoré vznikli ako reakcia na krízové javy mesta, jeho nehygienickosť, prehustenosť, zmiešanie škodlivých funkcií a podieľali sa na koncipovaní zásad moderného urbanizmu: obydlia majú byť svetlé, vzdušné a slnečné, vetrateľné a obyvatelia majú mať zabezpečený prístup k voľnému priestranstvu. V tomto období sa sformulovala požiadavka na samostatne stojace budovy orientované k slnku (nie ako bolo zvykom predtým, bloky kopírujúce ulicu) i požiadavka na

oddelenie obytných a pracovných štvrtí z dôvodu zabezpečenia zdravého bývania a „spravodlivejšieho rozdelenia materiálnych pôžitkov“.

Fakt, že to môže ovplyvniť kontaktné modely a možnosti stretávania sa, nebol braný do úvahy. Jedným z najväčších dôsledkov bolo zmiznutie zmysluplných námestí a ulíc z nových miest. Počas celej histórie tvorili ulice a námestia ohniská, miesta, kde sa zhromažďovali ľudia. S príchodom nového navrhovania spájaného s funkcionalizmom boli námestia a ulice vyhlásené za nežiaduce. Nahradili ich cesty s chodníkmi, nekonečné trávniky, v ktorých stoja solitérne objekty optimálne natočené k svetovým stranám. Umiestnenie domov zabezpečilo síce svetlo a vzduch, ale spôsobilo tiež prílišné rozptýlenie ľudí a udalostí. Rozdelenie funkcií na obytné, výrobné, verejné atď. možno obmedzilo fyziologické nevýhody, ale zredukovalo tiež výhody tesnejšieho kontaktu. Nové mestské štvrte sa navrhujú často mechanicky a necitlivo. Sú pre ne charakteristické veľké vzdialenosti medzi ľuďmi, udalosťami a funkciami. Dôsledkom tohoto navrhovania je výrazné obmedzenie vonkajších aktivít. Termín „plánovanie púšte“ výstižne opisuje jeho dôsledky.

Vďaka spomenutému spôsobu výstavby a budovaniu štvrtí rodinných domov sa zvýšila automobilová mobilita spoločnosti. V nových štvrtiach rodinných domov síce boli vytvorené žiaduce podmienky v podobe záhradok, ale usporiadanie ulíc, automobilová doprava, a najmä rozptýlenie ľudí a udalostí do šírky obmedzilo vonkajšie spoločenské aktivity. Masmédiá a nákupné strediská sa stali prakticky jediným spojením s okolitým svetom a život medzi budovami bol utlmený na minimum.

To, že niečo chýba, vyslovila nová generácia architektov a projektantov. Zdvihla sa vlna za znovuoživenie mesta vrátane jeho verejných priestranstiev. Bude to stačiť? Existujú spôsoby náhrady za to, čo sa stratilo? Na celom svete mestá ovláda automobilová doprava. Toky zmenili rýchlosť. Málokde vidno na ulici rozprávajúcich sa ľudí. Hluk z dopravy je natoľko silný a neprijemný, že naozaj nestojí za to sa tam zdržovať. S novými možnosťami interakcie (telefón, televízia, video, internet) nahrádza priame stretnutia na verejných priestranstvách iný, „nepriamy“ spôsob komunikácie. Prirodená úroveň aktivít na uliciach, ktorá súvisí s každodenným životom, upadá. Čím menej obyvateľov na ulici, tým horšie uličné prostredie. Ulica získava charakter zeme nikoho, kde nikto nechce tráviť svoj čas. Dezintenzifikácia mestských priestranstiev a postupná premena ulíc na oblasti, ktoré nikoho nezaujímajú – to je naša súčasná situácia. Môžeme všetky tieto zmeny pripísať len zmene v procesoch urbanizácie a plánovania výstavby? Aké zmeny nastali v sociálnej sfére? Potrebujeme vôbec ešte ulice? Zmenil sa spôsob nadväzovania vzťahov? Ako sa dnes uskutocňuje spoločenská komunikácia a kontakty?

Dva veľké metapríbehy

Mestá zo začiatku dvadsiateho storočia sú preč. Priemyselnou revolúciou a nasledujúcim prílivom ľudí do miest sa situácia v meste radikálne zmenila. Dnes už nie je také ľahké poznať každého na ulici. Zväčšujúca sa aglomerácia a mobilita obyvateľstva spôsobili, že nadväzovanie vzťahov sa už neuskutočňuje priamym kontaktom v priestore a ulica už neslúži ako prostredník komunikácie. Známym nachádzame skôr na konkrétnych miestach, ktoré navštevujeme (škôlka, škola, záujmový krúžok, univerzita, kaviareň, zamestnanie a pod.) alebo v spoločenských, ktorých sme súčasťou (rodina, spolok, náboženská obec atď.). Okruhy známych a priateľov si už nevytvárame na základe priestorových a priamych fyzických kontaktov, čiže na základe zdieľania a miňania sa v rovnakom priestore, ale na základe pokrvných línií, spoločných tém, spoločnej práce a spoločných známych. Mesto bolo kedysi relatívne malou štruktúrou, ľudia sa poznali navzájom. Jednotlivec bol súčasťou komunity, v ktorej mal každý svoje miesto a musel spĺňať isté očakávania. Vybočiť z tejto línie znamenalo stať sa okamžite predmetom diskusie nielen rodiny, ale celej komunity. O to viac, ak bol človek verejne činný (v správe mesta, profesor a pod.) alebo verejne známy (umelec a pod.). V 18. storočí, za výdatného príspevku J. J. Rousseaua, vznikol sen o samote, o osamelom sídle na vidieku, o úteku do prírody, kde človek ostáva nepozorovaný, nikto ho neovplyvňuje, nediskutuje sa o ňom a je zbavený záväzkov voči spoločnosti.

Niekde tu začína metapríbeh o rodinnom dome, o živote mimo mesta, v spojení s prírodou. Príbeh, ktorý sa stal módou a ktorý sa v našej dobe transformoval na túžbu splniť si „americký sen s rakúskou tvárou“. Výsledkom súčasnej urbanizácie sa tak stal rozptýlený súbor jednotiek a slepé uličky amerického sna sa rozliezajú po krajine. Neidentifikovateľné štruktúry takýchto „sídél“ s rodinnými domami menia a zaplavujú perifériu našich už i tak periférnych miest. Celá spoločnosť sa sťahuje, ako to ohlasujú reklamné heslá, do prírody. Ale je to naozaj tak? Nie je táto príroda len ďalšou perifériou?

Ďalším metapríbehom, ktorý výrazne zasahuje do súčasného chápania mesta, je príbeh o uctievaní minulého, o konzervovaní histórie. Ako zhruba všetky novodobé metapríbehy i tento začína v období osvietenstva a romantizmu. Pôvodne filantropická ochrana vzoru a krásy (existujúca hádam od zrodenia vedomia o umení) sa začína aplikovať i na ochranu historických štruktúr zástavby. V každej krajine má iný priebeh a dôsledky. U nás mala ochrana pamiatok svojský charakter. Hónba za lepším bývaním, teplou vodou a ústredným kúrením spôsobila vylúčenie historických centier. Budovy z predchádzajúcich období sa väčšinou považovali za buržoázny prežitok, úplne nevhodný na moderné bývanie. Konkrétne ochrana sa vzťahovala najmä, a takmer výlučne, na objekty, ktoré mali nejakú pamätnú alebo inú hodnotu. Ostatné svorne chátralo, demolovali ho, prípadne obnovovali za účelom získania lepších predajných plôch.

Po „nežnej revolúcii“ sa situácia diametrálne zmenila. Skopírovali sme postoje a postupy našich západných susedov zhruba spred tridsiatich rokov – revitalizovanie centier, uvedomenie si ich potenciálu, z toho plynúci nárast cien pozemkov a nehnuteľností. Lokality v centre začína splňať ideálne predstavy o bývaní v meste, o dostupných vzdialenostiach a primeranom komforte. Zavrhuje kedysi také moderné sídliská, ako málo prijateľný štandard bývania. Bývať v „králikárnach“ predsa nie je dôstojné. No nárast zárobkov nie je až taký, ako by sme si priali. Väčšina si nemôže dovoliť kúpiť byt v centre, a tak sa hľadajú cenovo prijateľné východiská. Ako túto situáciu riešiť? Zmnožíme a vytvoríme repliky starých miest? Zastavíme toky? Zaplníme stavbami celú krajinu?

Spomenuté metapríbehy postupne strácajú na sile. Mesto už nie je scénou s aktérmi a vidiek nie je miestom vytúženej samoty, čistej a nepoškrvnenej prírody. Svojou rôznorodosťou dnes mesto poskytuje temer všetky možnosti obývania. Človek môže byť súčasťou nejakej komunity a žiť s ňou, no zároveň poskytuje možnosť úplnej samoty a uplatnenia individuality. Už nie je potrebné z mesta utekať, práve naopak. Dnes sme práve v meste zbavení záväzkov, nemusíme si všimnúť spoločnosť, môžeme ignorovať svet okolo seba.

Môžeme si vytvoriť svoj vlastný životný štýl a rytmus. Práve mesto sa nad ničím nepozastavuje, o nič sa nestará, je anonymné. Ak človek hľadá samotu, pokoj od ľudí, mesto je tým ideálnym miestom prebývania. Už nemá zmysel z neho utekať, maximálne do iného mesta, za lepším prostredím, prácou, za krajším bytom, či väčším finančným ziskom. Dnes je práve život v malom meste alebo na vidieku v určitom zmysle odleskom situácie miest na začiatku minulého storočia. Ak človek túži po vlastnej pôde, po komunite, ktorej sa nemožno vyhnúť, po kontrole a starostlivosti, niet dôvodu nestahovať sa na vidiek. Ale presťahovaním sa do anonymných satelitov na okrajoch miest, kde sa každý zavrie za riadne vysoký múr svojho malého, no dobre zabezpečeného pozemku? To predsa nie je ani vlastná pôda, ani komunita. Tak prečo sú také žiadané?

Premeny mesta

V predchádzajúcich častiach sme hovorili o zmene v prístupe k plánovaniu miest a naznačili sme dva veľké metapribehy viažuce sa k mestu. Ako sa zmenili naše východiská?

Zmenil sa spôsob šírenia informácií. Dnes už oznam nemusí visieť pol roka na námestí. Už nepotrebujeme hlásnikov, ani rozsvetovačov pouličného osvetlenia. Informácie sa šíria médiami, ako je rozhlas, televízia, internet a pod. Toky všetkých druhov sa zrýchlili a toto zrýchlenie sa nás bytostne dotýka. Mení sa aj náplň pojmu ulica. Transformuje sa na cestu (v zmysle trasy a toku) a na miesto. Spolu s týmito premenami sa mení aj požiadavka na byt ako priestor obývania mesta. Obyvatelia majú väčšie požiadavky na plochu i komfort bývania. Súčasne v európskom priestore zaznamenávame pokles počtu obyvateľov. Natalita sa približuje mortalite. Vynímajúce centrá aglomerácie v krajine, nepotrebujeme zväčšovať plochu sídel. Tak prečo neustále vznikajú satelity?

Ruchom ulice (či už z dopravy, z obchodov otvorených do neskorých hodín, alebo z večerných kaviarní a podnikov, z turizmu), zrýchľovaním tokov a nedostatkom dvorov v novej zástavbe, sa z miest nenávratne vytráca dôležitý priestor, priestor poloverejný, priestor stretávania sa detí i dospelých. Áno, starý spôsob kontaktovania sa na ulici vymizol. V mestách rastie anonymita. Zoznamovanie a stretávanie sa ľudí začína prebiehať iným spôsobom, dalo by sa povedať intímnejšie. Kde sa dnes stretávame? V meste zostalo zopár parkov, historické jadro, niekoľko overených podnikov. Ale stačí nám to?

Napriek všetkým zmenám súčasník má ešte stále potrebu poloverejnej „ulice“. Môžeme ju nazvať požiadavkou na nie úplne verejný priestor, ktorý by umožnil riešiť otázky: kde si možno urobiť piknik (ako kedysi v mestskom parku alebo v záhrade vnútrobloku), ako sa môcť zahrať s deťmi známych, ako žiť v komunite,

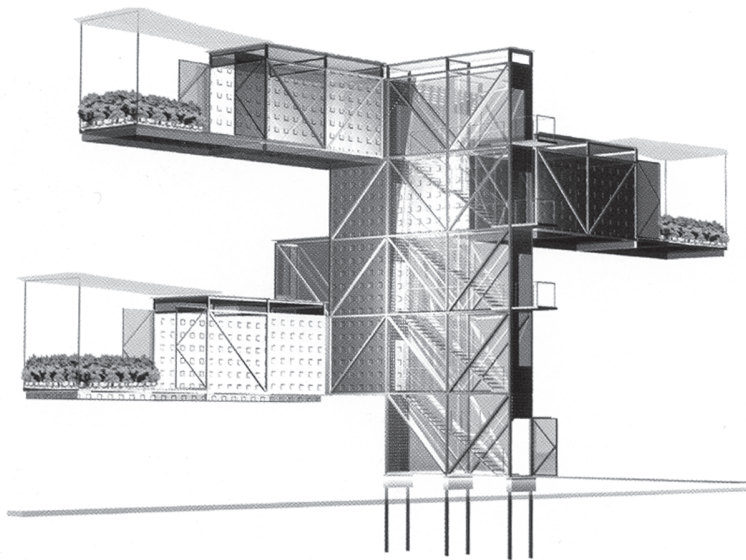
Predmestie Los Angeles, USA

ale súčasne i bez nej? Mesto prestalo byť spleťou ulíc, stalo sa zoskupením miest spojených komunikačnou sieťou. Vymizol poloverejný priestor obytnej ulice. Ostáva len súkromné vlastníctvo bytu, domu a verejná cesta, verejný priestor. Čoraz rýchlejšie miznú i verejné parky, ktoré by tento priestor mohli nahradiť. Ako riešiť túto situáciu? Napriek tomu, že problém súčasného mesta zatiaľ nikto nedefinoval ako deficit poloverejného priestoru, čiastočné riešenia sa už vyskytujú.

Riešením je terasa

Je to len obyčajná terasa? Nie celkom. Pôvodný význam slova terasa (fr.) je hlinená vyvýšenina, zemný násyp a pôvodnou funkciou je prechod cez niečo. V súčasnosti sa význam tohto slova zmenil. Terasa, či už súkromná, alebo poloverejná, sa stala miestom odychu, zastavenia, posedenia, zábavy, prestala byť miestom pohybu, resp. miestom stretávania sa, prechádzania a prekonávania vzdialeností.

Je to onen skoro poloverejný priestor nachádzajúci sa v tesnej blízkosti bytu. Je to priestor odklonený od ruchu ulice, či už výškovým osadením alebo umiestnením do vnútrobloku. Je to priestor, kde má človek možnosť vypíť si kávu, čaj alebo pohár vína. Priestor,

Navrhované terasy umožňujú vytvoriť podmienky obývateľnosti mesta

kde sa môže dať do reči so susedom, pozvať svojich známych, či urobiť malú oslavu svojmu dieťaťu, alebo pozvať jeho kamarátov. Boli by na vzduchu a rodičia bez obáv, či sa im na ulici niečo nestane.

Terasa umožňuje vytvoriť, a to aj dodatočne, podmienky „obývateľnosti“ mesta, pričom rešpektuje zmenu sociálneho správania, otázku bezpečnosti atď. Sčasti rieši problém vyprázdňovania miest. Začlenenie terasy do štruktúry mesta by obmedzilo zidealizovaný „útek“ na vidiek a prispelo by k vymiznutiu metapribehu o krásnej rodine v dome so záhradou.

Mesto dnes poskytuje prácu, služby, aktivity, kultúru, a dokonca i dokonalú samotu. Ak človek nevyhľadá fyzickú prácu v záhrade a nepotrebuje okázalo dávať na obdiv svoj predražený dom, ktorý i tak takmer neobýva, našlo sa ideálne riešenie. Ako tento priestor vyzerá? Zásadne je to rovina alebo viacero rovín. Vodorovné alebo zvlnené? To závisí od jednotlivého zámeru, účelu a stvárnenia. Môže ňou byť spojená rovina terás vo vnútrobloku, alebo obyčajná terasa bytu. Minimálna výmera tejto roviny je v zásade okolo 12 m², čo je odvodené od rozmerov stola (120 x 80 cm), okolo ktorého môžu pohodlne sedieť 4 ľudia. Ak by bola terasa menšia, strácala by svoju podstatu a ostala by len balkónom alebo lodžiou, ktorá je len čiastočným riešením nášho problému.

* * *

Predchádzajúce rozprávanie objasnilo našu súčasnosť a s ňou príbeh mesta, jeho úpadok i budúcu víziu. Áno, žijeme v čase globalizácie, všetko smeruje k alarmujúcej produkcii a spotrebe. Neustále hovorí-

me o ochrane životného prostredia, recyklácii materiálov a obnoviteľnosti zdrojov. Tak prečo neopúšťame svoj metapribeh? Veď možno vytvárať nové štruktúry, ktoré plnia funkciu obývateľnosti mesta tak, ako to potrebujeme práve dnes. Robme terasy! Terasa je riešením metapribehu o dome so záhradou, resp. o dome a záhrade. Je to ekologické a ekonomické riešenie bývania v meste a obývania krajiny.

Pri pohľade na dnešnú prax, bohužiaľ, musíme konštatovať, že teoretické znalosti ekologického obývania krajiny nie sú samozrejmosťou. Staršia generácia je už asi unavená neustálym opakovaním toho istého. Skúsenosť z praxe potvrdzuje, že až dosiahne zverejňovanie problému istú kritickú hranicu, až potom bude skutočne odhalený a bude sa s ním ako so skutočným problémom pracovať. Prax overila mnohé teórie. Vieme, aké má plánovanie pásmových, satelitných i záhradných miest dôsledky. Máme pred sebou ich

vyskúšané modely a poznáme ich chyby. Poznáme i nové spôsoby strategického plánovania. Tak prečo sa podľa toho nesprávame? Prečo tieto poznatky neuplatňujeme v praxi a prečo ich aktuálne nevyučujeme v školách?

Text vznikol v rámci prípravy dizertačnej práce Architektonické externality, alebo ako sa robí architektúra na Ústave ekologickej a experimentálnej architektúry Fakulty architektúry STU pod vedením prof. Roberta Špačka.

Literatúra

- Dulla, M.: Problematika mestskosti a kontinuita plánovania miest. *Architektúra a Urbanizmus* 25, 1991, č.1, s. 41 – 57.
- Gehl, J.: *Život mezi budovami*. Brno: tisk. Albert, Boskovice, 2000.
- Holl, S.: *Paralaxa*. Brno: ERA group, spol. s r. o., 2003.
- Koucký, R.: Zločiny proti městskosti (I), prednesené v sieni Mánes, 1. 4. 1993.
- Koucký, R.: Zločiny proti městskosti (II), prednesené v predvečer Valného zhromaždenia Českého klubu architektov v Karlových Varoch, 19. 4. 2002.
- Koucký, R. a kol.: *Kniha 2.0 a Kniha 2.1*. Praha: Zlatý řez, 2005.
- Norberg-Schultz, Ch.: *Genius loci. K fenomenologii architektury*. Praha: Odeon, 1994.

Foto: archív autorky

Ing. arch. Ivana Zavillová, Architekti CCA, Mateřídoušková 9, 106 00 Praha 10, i_zavillova@email.cz